

Bácskai Vera

Bevándorlás és befogadás a dunántúli városokban a 19. század első felében^{*}

A bevándorlók esélyei a polgárjog elnyerésére

A városokba irányuló vándorlás, illetve a városok közötti vándormozgalom kérdésének a hazai várostörténetírás elég kevés figyelmet szentelt. A csak szórványos feldolgozások miatt vizsgálatom a migránsoknak csak egy szűkebb csoportjára terjed ki: azokra, akik a városokban tartósan megtelepültek, meggyökerezésük, társadalmi beilleszkedésük lehetősége a legígéretesebb volt, amennyiben új lakóhelyükön a polgárjogot is elnyerték.¹ Azaz a migránsok azon csoportjáról lesz szó, amely számára a földrajzi mobilitás – azaz a szülőhelyükről, lakóhelyükről való elvándorlás – egyúttal társadalmi mobilitással, esetenként társadalmi emelkedéssel is párosult.

A téma illetően leszűkítésére az készített, hogy Magyarországon a migráció kutatása e korszakra vonatkozóan még elég kezdetleges stádiumban van. A városi népesség származáshelyi összetételének vizsgálata a prestatisztikai korban csupán az anyakönyvek beható vizsgálata alapján lenne lehetséges, a városi populáció nagysága miatt azonban a kutatók többnyire húzódoznak e munkaigényes feladattól. Még a jóval gyorsabban és könnyebben feldolgozható polgárkönyvek statisztikai feldolgozására is alig akad példa² és eltérő szempontrendszerük miatt többnyire nem alkalmasak az összehasonlításra.³

Az 1800 és 1848 között felvett polgárok összetételének vizsgálata lehetővé tenné annak megállapítását, hogy a bevándorlók közül honnan és kiből kerültek ki a városi társadalomba leginkább befogadottak. Természetesen a polgárjogot elnyerők a beilleszkedőknek csak egy csoportját alkották, mert gazdaságilag sikeres karriert futhattak be olyanok is, akiket nem vettek fel a polgárok közé, vagy akik ezt nem is igényelték. A polgárjog elnyerése azonban az adott körülmények között a beilleszkedésnek annyiban volt a legsikeresebb formája, hogy ezáltal a bevándorló a polgári közösség tagjává válva némi beleszólást nyert a város ügyeibe, s a polgárjog emelte társadalmi presztízst is.

^{*} Az 1998-ban tartott 28. Mogensdorfi Nemzetközi Kultúrtörténeti Szimpozionon elhangzott előadás bővített változata.

1 A polgárjog elnyerése önmagában nem volt a társadalmi beilleszkedés záloga. Lásd erre vonatkozóan Bácskai 1999.

2 Szakszerű statisztikai feldolgozás a pesti és budai polgárok összetételéről készült még a két háború közötti korszakban. Lásd: Illyefalvi é.n., újabban: Tilcsik 2000.

3 Ez vonatkozik a kanizsai polgárkönyv igen alapos feldolgozására is (Kerecsényi 1978).

Öt dunántúli városban – Kőszeg, Nagykanizsa, Sopron, Székesfehérvár, Szombathely – vizsgáltam a bevándorolt polgárok származáshelyi és foglalkozási összetételét. Az összehasonlítást megnehezítette, hogy a rendelkezésre álló adatok nem voltak teljesen egységesek.⁴ Az öt város mind jogállását, mind szerepkörét, népességszámát, növekedési ütemét tekintve heterogén csoportot alkotott. Három közülük – Kőszeg, Sopron és Székesfehérvár – szabad királyi város volt, míg Szombathely püspöki, Kanizsa pedig magánföldesúri fennhatóság alatt állt.⁵

A szabad királyi városok közül Sopron és Fehérvár az ország vezető városai közé tartozott: Sopron igen jelentős állat- és gabonakereskedelmi központ volt, erős városi tradíciókkal, urbánus városképpel, fejlett kézműiparral. Lakóinak száma a 19. század elején 11 ezer, 1846-ban 15 ezer fő körül mozgott, a népességszám viszonylag csekély arányú növekedése már ekkor jelzi háttérbeszorulását. Székesfehérvár szintén differenciált kézművesiparral rendelkező település, a mezőgazdasági terményforgalom fontos, de Sopronnál kisebb jelentőségű központja volt: gazdasági vonzása is jelentéktelenebb, mert hatósugarának kiterjesztését gátolta a főváros közelsége. Népeségnövekedése viszont, különösen a 19. század első két évtizedében, sokkal rohamosabb volt: lakóinak száma a század eleji 12 ezerről a század közepére, 22 ezerre emelkedett. E két városban a polgárjog elnyerése önmagában is emelkedésnek fogható fel, hiszen a lakóhely rangja presztízs-emelkedést jelentett.

Kőszeg jóval hátrébb állt a városok korabeli rangsorában, mert korábbi jelentős külkereskedelmi szerepének elvesztését nem tudta, mint körzeti központ ellensúlyozni. Gazdasági hanyatlását némiképp ellensúlyozta jelentős jogszolgáltatási központi szerepköre, népességét tekintve a középvárosok alsó határán mozgott, lakóinak száma a század eleji 4800-ról mindössze kétezer fővel gyarapodott.

A két földesúri város közül Nagykanizsa a Dél-Dunántúl legfontosabb kereskedelmi központja volt, amely a vizsgált korszakban lépett a középvárosok sorába: népessége a félévszázad folyamán csaknem megkétszereződött, 1846-ban megközelítette a tízezer főt. Szombathely viszont a kisvárosok közé sorolható, lakosságának száma a század közepén is csak 4300 fő volt, ennek ellenére e korszakban erősödött gazdasági jelentősége mind a kereskedelem, mind a kézművesipar

4 Kőszegen és Sopronban a felvétel a polgárkönyvek adatain alapult, melyek eltérő gazdagsági adatokat tartalmaztak. Sopronban több-kevesebb rendszerességgel megjelölték az apák foglalkozását is, Kőszegen ez az adat hiányzott, viszont bizonyos évtizedekben feltüntették az új polgár korát. (Soproni Levéltár IV. A. 1003.g. Sopron város levéltára, Polgárkönyvek, illetve Vas megyei Levéltár V. A. Kőszeg város Levéltára 3.l. Polgárkönyvek.) Szombathelyen a tanácsülési jegyzőkönyvek bejegyzései szolgáltak a vizsgálat bázisául (Vas megyei Levéltár V. Szombathely város Levéltára 102/a, az adatok összegyűjtésért és rendelkezésemre bocsátásáért ezúton mondok köszönetet Tilcsik Györgynek). Székesfehérvár és Nagykanizsa esetében csak eltérő szempontú feldolgozóakra támaszkodhattam: Bonomi 1944/45, illetve Kerecsényi 1978.

5 Kanizsa és Szombathely mint földesúri város valójában nem adományozhatott volna polgárjogot, s polgárai nem is feleltek meg a polgárság rendi kritériumainak. A 18. századtól kezdve azonban számos más földesúri város mellett tehetősebb lakói olyannyira polgároknak tekintették magukat, hogy meghonosították a szabályos polgárfelvételt. A polgárjognak e településeken csupán a város belső életében volt jelentősége.

fejlődése tekintetében: ekkor már nemcsak felvevőpiaca, hanem iparcikk és nyersanyagellátója, egyházigazgatási és kulturális központja volt környékének.

A BEVÁNDORLÓK ESÉLYEI A POLGÁRJOG ELNYERÉSÉRE

Az, hogy az újonnan bevándoroltaknak milyen esélyei voltak a polgárjog elnyerésére az, az egyéni adottságok mellett, két tényezőtől függött: elsősorban attól, hogy tágult-e vagy szűkült a polgárfelvételek száma, azaz attól, hogy a város vezetése milyen stratégiát folytatott: a polgárjogot elsősorban a helyben születettek monopóliumaként igyekezett-e megőrizni, vagy tágabb teret adott a bevándorlók illetén beilleszkedésének.

Ha megvizsgáljuk a polgárjogot elnyertek számát tízévenkénti bontásban, valamelyest eltérő tendencia figyelhető meg a szabad királyi városokban és a földesúri városokban. A szabad királyi városokban az új polgárok száma a század első évtizedétől erőteljesen csökken, mélypontját az 1820-as években éri el, majd a 30-as években megugrik, de a következő évtizedben megint csökkenő tendenciát mutat. A két mezővárosban viszont kiegyensúlyozottabb a polgárfelvételek száma, Szombathelyen ugyan az 1820-as években némi csökkenés tapasztalható, ezt leszámítva évtizedenként nagyjából azonos számú polgár tette le itt is az esküt. Figyelembe véve azonban a városi népesség növekedését a vizsgált időszakban, megállapítható, hogy a polgárfelvételek számát tekintve mindenképpen szűkültek a bevándorlók esélyei.

A polgárok belső, helyi rekrutációjának mértékében megintcsak elég éles különbség mutatkozik a városok és mezővárosok gyakorlata között, bár e téren az egyéni különbségek is számottevők. A szabad királyi városokban az új polgároknak több mint a fele a helyiek és növekvő arányban a helyi polgárok fiai közül került ki.⁶ Ez a trend Fehérváron fokozottan érvényesült, a helyiek aránya az 1840-es évekre elérte a 70%-ot, míg Sopronban 68-ról 60%-ra csökkent, Kőszegen pedig, kisebb ingadozással, 50–60% között mozgott, azaz az elzárkózás itt kevésbé volt erős. Kanizsa nyitottabbnak mutatkozott a bevándorlók iránt, itt a helyiek aránya átlagosan 40% volt. A legnagyobb befogadó készség Szombathelyen tapasztalható, ahol a helyiek négy évtizeden keresztül az új polgároknek csak egy-egyedét tették ki, arányuk csak az 1840-es években nőtt ugrásszerűen, elérve a 40%-ot.⁷ E két városban tehát a polgárjog elnyerése az újonnan betelepülők fontos integrációs eszközévé vált.

Ennek ellenére a bevándorlók esélyei a polgárfelvételekre minden városban előnytelenebbek voltak, mint a helyieké. Legalábbis erre következtethetünk az

6 A polgárfiúk aránya a helyi születésűek között Sopronban az 1820-as évek 40%-áról a 40-es években 70%-ra emelkedett, Kőszegen ugyanekkor 35%-ról 68%-ra. Szombathelyen arányuk emelkedése még meredekebb: az 1800-as évek 48%-áról a következő évtizedekben 75–80%-ra nőtt.

7 Lehetséges, hogy ez annak tulajdonítható, hogy itt volt a legnagyobb azoknak az új polgároknek az aránya, akiknek származáshelyét nem tüntették fel.

életkorukra vonatkozó közvetett és közvetlen adatok alapján. Kőszegen az 1830-as években a bevándoroltak átlag életkora a felvétel időpontjában 32, a helyi születésűeké 28 év volt, a különbség a 40-es években valamelyest csökkent: az átlagos életkor ekkor 31, illetve 28,5 év. Szombathelyen a helyiek életkora a polgárfelvételkor 25–27 év körül, a bevándoroltak 29–30 év között mozgott. A nők, illetve özvegyek összetételéből is arra következtethetünk, hogy a bevándoroltak polgárfelvételükkor idősebbek lehettek: ezek aránya ugyanis Kőszegen, Sopronban és Szombathelyen egyaránt jelentős mértékben meghaladta a hasonló családi állapotú helyiek arányát.⁸

A BEVÁNDOROLT ÚJ POLGÁROK SZÁRMAZÁSHELY SZERINTI ÖSSZETÉTELE

A preindusziális korszak városba irányuló vándormozgalmával foglalkozó szakirodalom egyik fő tétele, hogy a közvetlen környékről főleg az ideiglenesen megtelepülő szakképzetlen munkaerő (cselédek, napszámosok stb.) áramlik be a városokba. A vagyonos, szakképzett, tehát a helyi polgárok és a városvezetés számára kívánatos, könnyen befogadott réteg általában távolabbi vidék szülötte. Könnyebb a beilleszkedés a más városokból, városias településekről érkezettek számára, mint a falusi bevándorlóknak. Mennyiben igazolja e megállapítást a vizsgált városok polgárfelvételi gyakorlata?

Feltételezhető, hogy a bevándorlók összességére – és különösen a nagyvárosokban – érvényes lehet e tétel, a polgárfelvételek gyakorlata azonban nem igazolja e modell érvényét. A bevándorolt új polgárok túlnyomó többsége a közvetlen környékről, a saját és a szomszédos megyékből származott. Kőszegen az új polgárok 80–90%-a Vas és a környező megyékből, 90–95%-a a Dunántúlról származott. Hasonlóan magas volt a környező megyékből, illetve a Dunántúlról származók aránya Szombathelyen is. Sopronban a közvetlen környékről, a megyéből származók a magyarországi bevándoroltaknak a század első két évtizedében csak kétharmadát tették ki, arányuk utána drasztikusan csökkent, míg a dunántúliak aránya, valamelyes csökkenés ellenére is stabilan meghaladta a 80%-ot. Nagykanizsán a közvetlen környékről származók a bevándorolt polgároknak több mint kétharmadát tették ki.

A többi várostól eltérő volt a bevándorolt új polgárok származáshelyi összetétele Fehérváron, ahol a környékbeliek csak a bevándorlók felét tették ki, azaz vonzása az ország valamivel nagyobb területére terjedt ki, mint a két határszéli városé. Feltehetően Fehérvár földrajzi helyzetével magyarázható a külföldiek eltérő

8 Kőszegen a század első három évtizedében csak szórványosan, az 1830-as, 40-es években viszont rendszeresebben tüntették fel a polgárok korát. Hézagok maradtak fenn az új polgárok életkoráról Szombathelyen is. Kőszegen a nők bevándoroltak aránya az 1800-as évek 16%-áról az 1840-es évekre 44%-ra nőtt, míg a helyieké 1,5%-ról 22%-ra emelkedett. Sopronban a bevándoroltaknak 45%-a, a helyieknek 27–31%-a volt házas. Szombathelyen a családi állapotra vonatkozó, meglehetősen hézagok alapján hasonló tendencia figyelhető meg.

aránya is, hiszen Kőszeg és Sopron esetében a külföldiek jelentős része a szomszédos osztrák tartományokból érkezett, azaz esetükben is inkább rövid, mint hosszú távú migrációról van szó. (Különösen jelentős volt a külföldiek bevándorlása Sopronba, ahol a bevándorlóknak több mint a fele került ki közülük, arányuk csak a 40-es években csökken 46%-ra. Kőszeg kisebb vonzerőt gyakorolt a külföldiekre: a legnagyobbat az 1810-20-as években (45, 50%), utána erősen csökkent: az 1840-es években már csak a bevándorolt polgárok egynegyedét tették ki. Fehérváron a külföldiek aránya a század első évtizedében volt a legmagasabb (25%), azután fokozatosan csökkent, a 40-es években már alig haladta meg a 10%-ot, ehhez hasonlóan alakult a külföldiek aránya Szombathelyen is.

A beilleszkedés és befogadás szempontjából nyilván nem annyira a földrajzi közelség, mint a kibocsátó település jogállása lehetett a meghatározó. Sopron és Kőszeg esetében a városi születésűeknek egyre növekvő esélyük volt a polgárjog elnyerésére, amennyiben mindkettőben fokozatosan emelkedett a városokban vagy városi szerepkört betöltő mezővárosokban születettek aránya. Sopronban az 1840-es években az új polgároknak már egyharmada, Kőszegen pedig kereken fele közülük került ki, egyre többen jöttek más királyi városokból, míg a mezővárosokból származók aránya valamelyest csökkent. Ennek ellenére nem hagyható figyelmen kívül, hogy a falusi származásúak még a 40-es években is Sopronban az új polgároknak csaknem kétharmadát, Kőszegen pedig felét tették ki. Ebben az évtizedben a városból jövők Szombathelyen is a magyarországi bevándoroltaknak csaknem a felét tették ki, itt azonban ez elsősorban a mezővárosiak megnövekedett számának volt köszönhető.

Fehérváron viszont, a falusi származású polgárok aránya mindvégig megközelítette, vagy meghaladta a kétharmadot, míg a városiak aránya 12–14% között mozgott, a mezővárosiaké pedig itt is enyhén csökkent. Ez nyilván összefüggött azzal, hogy e városban volt a legmagasabb az őstermelők aránya (mintegy egyharmad) a polgárok között.

A városok közötti mozgások túlnyomó többsége véletlenszerűnek tűnik: a legtöbb város csupán egy, vagy két polgárjogra emelkedő bevándorlót adott az öt vizsgált településnek. Az ötnél több új polgárt kibocsátó városok száma csekély, Kőszeg és Szombathely esetében mindössze 5, Sopronban 8.⁹ Az utóbbiban inkább a nála jelentéktelenebb városokból származók száma domináns, míg a szombathelyi és kőszegi polgárok között nagyjából egyező arányban fordulnak elő a szomszédos, jelentősebb városokból, illetve a jelentéktelenebből vagy azonos súlyból bevándoroltak. Mivel önmagában a lakhely rangja is tekintetbe veendő a társadalmi mobilitás szempontjából, megállapítható, hogy Kőszeg és Szombathely esetében nagyjából egyensúlyban voltak azok az új polgárok, akik a magasabb rangú városokban nem tudván megélni teremtési, beérték e kisebb városokban elnyert polgárjoggal, illetve azok, akik számára a kőszegi megtelepülés

9 Kőszeg esetében: Sopron, Rohonc, Győr, Szombathely és Sárvár. Szombathely: Kőszeg, Zalae-gerszeg, Rohonc, Sopron, Győr. Sopron: Kismarton, Kőszeg, Pozsony, Körmend, Győr, Szombathely, Ruszt, Rohonc.

emelkedést jelentett. Nem különbözött karakterisztikusan a jelentősebb és jelentéktelenebb városokból bevándoroltak foglalkozási összetétele sem, mindegyikből érkeztek ritkább és mindenütt előforduló mesterségek képviselői. E téren tehát individuális stratégiák érvényesültek.

Egyedül Fehérváron volt jelentős azoknak a városoknak a köre, amelyekből több bevándorló is érkezett: itt 13 város bocsátott ki ötnél több új polgárt, az ezekből jövők aránya az összes városi bevándorlóknak a felét tette ki. A kibocsátó városok itt nem korlátozódtak oly mértékben a szomszédos településekre, távolabbi városokból (Győr, Pécs, Esztergom, Szeged és Szombathely) is viszonylag nagy számban jöttek új polgárok. A más városokból bevándoroltak között azonban túlsúlyban voltak az alacsonyabb, vagy egyenrangú városokból érkezők, azaz a földrajzi mobilitás az esetek többségében társadalmi emelkedést eredményezett.

A városok közötti vándormozgalom egyébként, az összes vizsgált település esetében főként a dunántúli városokat érintette.¹⁰

A BEVÁNDOROLT POLGÁROK FOGLALKOZÁSI ÖSSZETÉTELE

Ha a rövid- és hosszú távú vándorlás gyakorlata – legalábbis a polgárok esetében – sajátosan alakult, városaink polgárfelvételi gyakorlata teljes mértékben igazolja azt a nemzetközi tapasztalatot, hogy a beilleszkedés és befogadás útja a szakképzettséggel (s feltehetően bizonyos vagyonnal is) rendelkezők számára volt a leginkább nyitott. Különösen áll ez a század második negyedére, amikor az összes városban a bevándorolt új polgárok túlnyomó többsége (általában kétharmada) kézműves volt. Ekkorra Sopronban is jelentéktelenné csökkent a gazdálkodóknak a század elején még 40%-ot kitevő csoportja, ezek Kanizsán és Szombathelyen mindvégig törpe csoportot alkottak. Kőszegen és Sopronban a második legnagyobb csoportot a kereskedelmi forgalommal kapcsolatos foglalkozást űzők (kereskedők, vendéglátók, fuvarosok) képezték, és növekedett a polgárjogot nyert értelmiségiek, tisztviselők, nemesek aránya is. Összehasonlítva a helyi születésű és bevándorolt polgárok foglalkozási összetételét, a legnagyobb különbség abban mutatkozott, hogy a helyiek között – különösen Sopronban – a második legnagyobb csoportot, a csökkenő tendencia ellenére, az őstermelők alkották. (Kőszegen arányuk jelentéktelenné csökken, Sopronban viszont 57%-ról csak egyharmadra süllyedt.)

Fehérváron viszont a bevándorlók között is a második legnagyobb, és arányában folytonosan növekvő (a század eleji 20%-ról a 40-es évekre 30%-ra duzzadó) csoportot a Bauer-nek titulált őstermelők alkották, igaz, itt ezek aránya a helyi születésűek között még magasabb volt. A kereskedelemmel és azzal kapcsolatos tevékenységet űzők aránya alacsony, és még jelentéktelenebb volt az értelmiségieké, tiszt-

10 Az említett négy településbe a legtöbb (10-nél több polgárt) kibocsátó városok a következők voltak: Győr 28, Sopron 24, Veszprém és Rohonc 23, Kismarton 20, Pápa 19, Buda 17, Szombathely 15, Kőszeg 13, Pest és Mór 12.

viselőké, noha a város megyeszékhely volt. Úgy tűnik, hogy a tisztviselők és a városban időző és ingatlanlással bíró nemesek nem törekedtek a polgárjog megszerzésére, míg Kőszegen ezek aránya 5-ről 22%-ra nőtt, Szombathelyen is 10% körül mozgott, meghaladva a megyeszékhely Sopronban polgárjogért folyamodók 4–6%-os arányát is. E meglepő jelenség okainak feltárása további vizsgálatot igényel.

A soproni polgárkönyv, amely az apák foglalkozását is több-kevesebb rendszerességgel megjelölte, lehetőséget nyújt bizonyos következtetések levonására az intergenerációs mobilitásról. Ha az apák és fiaik foglalkozási összetételét globálisan vizsgáljuk, megállapítható, hogy míg a vizsgált időszak alatt a bevándorolt polgároknak egyre növekvő aránya (6–32%-a) paraszti, gazdálkodói körből jött, az 1820-as évektől fiaik között ezek aránya nem éri el a 10%-ot, míg az iparosok és kereskedők, és általában a polgári foglalkozást űzők aránya meghaladta az apákét. Azaz a paraszti körből származó fiúk ipari-kereskedelmi szakképzettséget szerezve érték el a társadalmi emelkedést. Ezzel szemben a helyi származású fiúk közül nem csak az őstermelői családokból, hanem iparos és kereskedelmi körből is nagy számban választották a gazdálkodói pályát: arányuk a század közepére jelentősen megnőtt, és így körükben a kézművesek és kereskedők aránya alacsonyabb volt, mint az apák csoportjánál.

Az egyedi esetek vizsgálata is azt mutatja, hogy – legalábbis a foglalkozás tekintetében – az intergenerációs mobilitás a bevándorlók körében sokkal gyakoribb volt, mint a helyi születésű új polgároknál. Leszámítva a csak egy-egy esetben megfigyelhető – tehát nem általánosítható – foglalkozás-váltásokat (ezek aránya 20% körül mozgott) az apa foglalkozásának folytatása a bevándoroltak mintegy felénél figyelhető meg. (A szakma azonossága csak egyötödénél, a 40-es években annál is jelentéktelenebb arányban fordul elő.) A gazdálkodó apák fiai, kettő kivételével kézművesként, kereskedőként nyertek felvételt. A helyi születésű új polgároknak viszont mintegy háromnegyede maradt apja foglalkozáscsoportjában (ezen belül több mint fele ugyanabban a szakmában), az őstermelő apák 75%-nak fiai is gazdálkodóként vették fel. (Az egyedi foglalkozás változások aránya 10% alatt maradt.) A bevándorlókat tehát nem csak földrajzi, de erőteljes foglalkozási mobilitás is jellemezte. Feltehető, hogy a közvetlen környékről érkezőknek éppen a mobil része tudott polgárjogot nyerni.

Összegezve az elmondottakat, az egyedi különbségek ellenére a bevándorlók polgárrá fogadással történő integrációjának két modellje vázolható fel. Az egyik – ide sorolható Kőszeg, Nagykanizsa és Szombathely (tehát a választvonal nem a jogállásnál húzható meg) –, amely elég nyitott volt a bevándorlók iránt, és ahol a polgárság sorait elsősorban a városi, polgári foglalkozást űzőkkel gyarapították. Itt a polgárjog az idegenek beilleszkedésének fontos eszköze volt. Egyébként e modell jellemezte az ország legdinamikusabban fejlődő városát, Pestet is, ahol a 19. század első felében a felvett polgárok kétharmada bevándorolt volt.¹¹ Feltehetően e típusba sorolható Kassa is, amelyről azonban csak két időmetszetből –

11 Lásd Bácskai 1988: 228–230.

1797–1801-ből és 1838–1842-ből rendelkezünk adatokkal, így a fél évszázadban végbement folyamatok nem kísérhetők nyomon.¹² Bár itt a helyiek aránya az új polgárok között 31%-ról 47%-ra emelkedett, a város még ekkor is elég befogadónak tűnik a bevándorlók iránt. Ugyanakkor a többi, e csoportba sorolt várostól eltérően a vizsgált időszakban jelentősen megnőtt a falusi származásúak aránya a városiak rovására és csökkent a kézművesek és kereskedők aránya, ami inkább a másik típus városival rokonítja.

A másik modellt térségünkben, ha különböző mértékben is, Sopron és Székesfehérvár reprezentálja, mely a helyi születésűeket és a szőlősgazdákat, illetve egyéb őstermelőket preferálta a polgárfelvételek során, nehezítve a bevándoroltak beilleszkedését. Úgy tűnik e gyakorlat a kevésbé dinamikus fejlődő, bezárkózó városokat jellemezte, így például a Pestnél jóval kisebb mértékben növekvő, kevésbé nyitott Budát is.¹³

A városok befogadó készségét jellemző két modell természetesen a kutatások jelen állapotában erősen hipotetikus jellegű. Kassa példája is mutatja, hogy számos átmeneti típus is elképzelhető, illetve, hogy a városvezetés magatartása is módosulhat az idők folyamán. A kérdés csak szélesebb körű, összehangolt kutatás alapján lesz majd eldönthető.

FORRÁSOK

Soproni Levéltár IV. A. 1003.g. Sopron város Levéltára, Polgárkönyvek
 Vas Megyei Levéltár V. A. Kőszeg város Levéltára 3.l. Polgárkönyvek
 Vas Megyei Levéltár V. Szombathely város Levéltára 102/a,

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bácskai Vera 1988: Társadalmi változások Pesten az 1830–40-es években. In: Faragó Tamás (szerk.) *Pest-budai árvíz 1838*. Budapest, 197–242.
- Bácskai Vera 1999: A beilleszkedés nehézségei. Egy iparos család életének viszontagságai Pesten a XIX. század elején. In: Gyáni Gábor – Pajkossy Gábor (szerk.) *A pesti polgár. Tanulmányok Vörös Károly emlékére*. Debrecen, 33–42.
- Bonomi, E. 1944/45: Bürgerrecht und Bürgertum in Stuhlweissenburg (1688–1848). *Südost-Forschungen*. B.IX/X.
- Czoch Gábor 1998: Kassa polgárai a 19. század első felében. *Limes* 2–3. 55–86.
- Illyefalvi Lajos, é.n.: *Pesti (illetve Budai) polgárok 1686–1848*. Kézirat
- Kerecsényi Edit 1978: Adatok Nagykanizsa településtörténetéhez a „polgárok lajstroma” (1745–1826) alapján. In: *Zalai Gyűjtemény* 8. Zalaegerszeg, 115–134.
- Tilcsik György 2000: Adatok Kőszeg polgárságának összetételéhez (1781–1848). In: Bariska I. – Söptei I. (szerk.) *Kőszeg 2000. Egy szabad királyi város jubileumára*. Kőszeg, 111–156.

¹² Czoch 1998.

¹³ Bácskai 1988: 233–234.